

Проскуріна М.О., к. е. н., доцент,
доцент кафедри мистецтв
Київський університет культури

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Проскуріна М.О. До питання державного регулювання економічної діяльності в сфері культури. Сектор культурних індустрій має значний потенціал розвитку та зростання, може стати одним з факторів розвитку економічної системи України. Питання теоретичного осмислення культури як специфічної сфери господарської діяльності постає все гостріше у відповідь на виклики світових тенденцій. Становлення креативної економіки відкриває перед людством унікальні можливості та перспективи. Водночас виникають нові джерела ризиків. Культурно-інноваційний розвиток країни неможливий за відсутності структурованого середовища, нормативно-правового базису, розгалуженої інфраструктури та кваліфікованих кадрів. Першочергове завдання, яке стоїть перед державою сьогодні, полягає у забезпеченні дієвої нормативно-правової системи та інфраструктури.

Ключові слова: економіка культури, культурні індустрії, державне регулювання, культурний продукт, вартість, національне господарство.

Проскуріна М.О. К вопросу государственного регулирования экономической деятельности в сфере культуры. Сектор культурных индустрий имеет значительный потенциал развития и роста, может стать одним из факторов развития экономической системы Украины. Вопрос теоретического осмысления культуры как специфической сферы хозяйственной деятельности становится все острее в ответ на вызовы мировых тенденций. Становление креативной экономики открывает перед человечеством уникальные возможности и перспективы. В то же время возникают новые источники рисков. Культурно-инновационное развитие страны невозможно при отсутствии структурированной среды, нормативно-правового базиса, разветвленной инфраструктуры и квалифицированных кадров. Первоочередное задание, которое стоит перед государством сегодня, заключается в обеспечении действенной нормативно-правовой системы и инфраструктуры.

Ключевые слова: экономика культуры, культурные индустрии, государственное регулирование, культурный продукт, стоимость, национальное хозяйство.

Proskurina M.O. On the issue of governance of economic activity in the sphere of culture. The sector of cultural industries has considerable potential for development and can become the one of the driving factors of the development of the national economic system of Ukraine. In response to the challenges of world trends the questions of theoretical comprehension of culture as a specific sphere of economic activity become more acute. The emergence of a creative economy opens up unique opportunities and prospects for mankind. And at the same time, new sources of risk arise. Innovative development of the country is impossible over the absence of a structured environment, regulatory basis, branched infrastructure and qualified human resources. The primary task facing the state today is to ensure an effective regulatory and legal system and infrastructure.

Key words: cultural economy, cultural industry, state regulation, cultural product, value, national economy.

Постановка проблеми. За останні роки економіка культури перетворилась на визнану та вагому сферу сучасної економічної науки. Це обумовлене зростанням інтересу до взаємозв'язку між культурою та господарською діяльністю та поглибленням розуміння того, що економічна система є відкритим, складним та динамічним системним утворенням, дослідження якого вимагає більш широкого міждисциплінарного підходу. Прогнозування подальшої економічної динаміки на національному та наднаціональному рівнях можливе за умови виявлення її цивілізаційних факторів, важливе місце серед яких посідають неекономічні, перш за все культура. Другим мотивом дослідження економіки культури стало

утвердження розуміння сфери культури й мистецтва як середовища господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж ХХ – початку ХХІ ст. у світовому господарстві відбулось виокремлення культурних індустрій в самостійну сферу економічної діяльності. В роботах Р. Пітерсона [8], Р. Вільямсона [10], Б. Ріана [9] та інших вчених досліджено сутність та специфіку культурного продукту. Політекономічний підхід до аналізу культурних індустрій та їх соціального значення можна знайти в роботах Н. Гарнхама [5], П. Гілроя [6], П. Холла, Т. Джефферсона [7], Р. Вільямсона [10] та інших науковців. Фундаментальні дослідження економіки культури та культур-

них індустрій представлені Д. Хезмондалшем та Д. Тросбі [1; 2].

Проте, незважаючи на масштаб та глибину проведених досліджень, сучасність ставить перед економістами нові питання, що потребують рішень, зокрема формування цілісної моделі взаємодії всіх елементів економічного механізму культури. Актуальність дослідження цієї проблеми посилюється в контексті пошуку Україною альтернативних шляхів подальшого розвитку та модернізації господарської системи.

Постановка завдання. Метою статті є визначення перспективних напрямів державної політики регулювання економічної діяльності в сфері культури.

Виклад основних результатів. В сучасному світі все більшого поширення здобуває нова парадигма, в основу яку покладено міждисциплінарний підхід, який поєднує в єдине ціле культуру та економіку, охоплюючи економічні, культурологічні, технологічні та соціальні аспекти розвитку на мікро- та макрорівнях. Рушійними силами економічного зростання та передумовами всебічного розвитку за умов глобалізації є здатність до творчості, доступ до інформації та створення нових знань. Це визнається як базове положення нової парадигми економічної науки. В ХХІ ст. утвердилось розуміння єдності творчого потенціалу, культури та економіки, яке зумовило становлення нового напрямку в економічній теорії, а саме креативної економіки та економіки культури як її складової.

Концепція креативної економіки стає дедалі популярнішою в сучасному науковому економічному світі. Як міждисциплінарна система знань креативна економіка пропонує альтернативні стратегії розвитку. Насамперед вони зорієнтовані на результат для країн, що розвиваються. Розробляються, пропонуються системні наскрізні програми інноваційних стратегій для господарських політик та механізми їх запровадження й реалізації¹.

Креативна економіка – це цілісна концепція, що базується на тісній взаємодії між культурою, економікою та технологіями в сучасному глобалізованому соціально-економічному просторі, в якому домінують символи, тексти, звуки та зображення (рис. 1). Це зумовлює зростання значення креативної економіки як одного з важливих елементів міжнародної економіки та стратегічних програм розвитку, а також обумовило необхідність формування єдиного інформаційного поля для реалізації відповідних політик як в розвинутих країнах, так і в державах, що розвиваються.

Єдиного визначення креативної економіки на даному етапі ще не сформовано. Ця система економічних знань ще знаходиться в процесі формування та є центром дослідження багатьох сучасних економістів. У Звіті ЮНКТАД креативна економіка визначається таким чином.

1) Як економічна концепція, що спирається на творчі активи, що потенційно генерують економічне зростання і розвиток. Вона може сприяти формуванню доходів, створенню нових робочих місць і доходів від експорту, а також посилювати соціальну інтеграцію, підтримувати культурне розмаїття та стимулювати розвиток людського потенціалу. Базується та креативних та культурних індустріях.

2) Як теоретична система, заснована на знаннях економічної діяльності з можливістю вимірювання та оцінювання розвитку й дослідження наскрізних зв'язків на макро- та мікрорівнях в господарській системі загалом. Ця концепція зумовлює становлення інноваційної міждисциплінарної політики та відповідних міжсистемних рішень, включає економічні, культурні та соціальні аспекти, які взаємодіють з технологіями, інтелектуальною власністю та сферою туризму.

Креативні та культурні індустрії можуть бути визначені як цикл створення, виробництва та реалізації товарів та послуг, під час виробництва яких

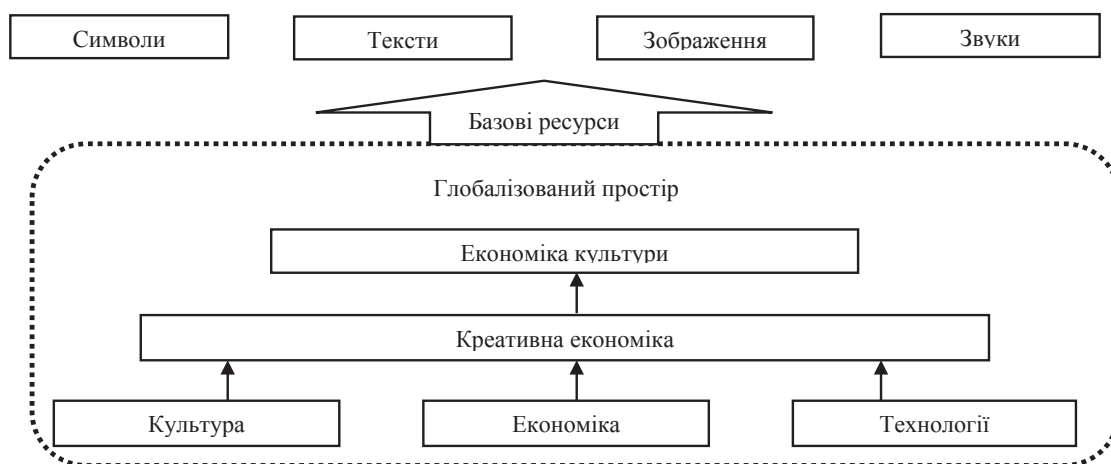

Рис. 1. Середовище економіки культури

¹ UNCTAD Statement at the Second Meeting of the Ministers of Culture of the African, Caribbean and Pacific (ACP); Group of States, Santo Domingo, Dominican Republic, October 2006.

використано творчий потенціал та інтелектуальний капітал як основні ресурси. Вони включають комплекс дій, заснованих на знаннях, які продукують матеріальні товари та нематеріальні інтелектуальні або художні послуги з творчим змістом, економічною цінністю та ринковими цілями.

Діяльність у сфері культури почала відображатися за допомогою економіко-статистичного інструментарію та економічних показників. Це стало новим витком у розвитку культури як економічного середовища, оскільки почали обчислюватися результати творчої діяльності. Економічний категоріальний апарат поступово проникає в систему культури.

Зрушення в соціокультурному середовищі, джерелом яких стала креативна економіка, відкрили значні перспективи та нові виклики перед наявними господарськими системами. По-перше, системність креативної економіки надає працівникам, політикам та державним управлінням, а також широкій громадськості концепцію, яка дає змогу обговорити та спільно вирішити низку соціально значущих питань. По-друге, поняття «креативна економіка» за умови реалізації об'єднуючої ролі залишається непередбачуваним середовищем, в межах якого реалізуються різні види творчої роботи за умови постійного протистояння між комерційною та некомерційною цінностями. Тобто відбувається постійне протиставлення економічної цінності культурній, а також формальних аспектів діяльності неформальним.

Професор культурології, директор Центру культури та творчих індустрій Лондонського міського університету Е.К. Пратт виділив три основні етапи становлення економіки культури (табл. 1).

1) Рання стадія (молодість). На цьому етапі теоретичні дослідження та практична діяльність зосереджені навколо питання цінності. Співвідношення та протиставлення економічної та культурної цінності, яке відображається у пріоритетах державної політики, може зумовлювати неефективність ринкового механізму в культурі. Поява культурних індустрій як економічної та культурної сили в 1960-х роках кинула виклик національним культурам як системам. З 1980-х років поняття культурних індустрій стало темою політичних та академічних дебатів. З кінця 1990-х років концепція творчих індустрій визнана та просувалась перш за все Англією, проте в її основу покладено дослідження, проведені в Канаді, Австралії та Новій Зеландії. Це дало змогу

створити базову модель, або шаблон, що може бути застосована до національних культур інших держав. Це виклик традиційним монолітним ідеям культури. В останнє десятиліття проведено значну аналітичну роботу та роботу, спрямовану на розробку державних політик у сфері культури (ЮНКТАД/ЮНЕСКО), а також зібрано міжнародні порівняльні дані про сектор. Численні дослідження вказують на суттєве зростання загальної креативної економіки навіть за умов рецесії. Як один з масштабних висновків показано, що глобальний Південь перевищив за темпами зростання Північ. Критично ці доповіді дали поштовх національним державам для вивчення власної креативної економіки.

2) Становлення (середній вік). Після спаду першого політичного та управлінського ентузіазму з'являється потреба довгострокового планування задля забезпечення системної та стабільної розбудови економіки культури. Позитивним елементом цього процесу є політична воля, але водночас слід розуміти, що це є складним та дуже витратним процесом, оскільки він міжсистемний, а подекуди навіть не існує необхідних висхідних елементів в окремих дотичних сферах. В переліку стратегічних цілей більшості національних держав присутні цілі, спрямовані на розбудову креативного сектору та створення його інфраструктури. Ентузіастами в цьому напрямі є країни Азії та Латинської Америки. Головним питанням стає розвиток місцевого творчого потенціалу. Основні складнощі зумовлені тим, що креативна економіка унікальна у своїй організації та структурі праці, а загальна промислова політика, як правило, не є ефективною.

3) Зрілість. Досягнення зрілості в творчій економіці виявляється у становленні самого креативного сектору, формуванні його стійкої структури та системи управління. Також змінюється його роль в житті суспільства. Питання, що стоять на порядку денному на найближчу перспективу, стосуються розуміння процесів культурного виробництва та їх взаємодії з іншими творчими галузями, галузями промисловості та рештою суспільства. Політика буде ефективною лише в тому разі, якщо будуть проаналізовані та оцінені процеси (тобто операція та організація творчої економіки). Серед основних викликів слід назвати демографічні та соціальні зміни, зумовлені значним зростанням середнього класу в Індії та Китаї, що домінуватимуть над куль-

Таблиця 1

Етапи становлення економіки культури

Етап	I	II	III
Назва	Зародження	Розвиток	Зрілість
Проблема	Співвідношення економічної та культурної цінності.	Розбудова інфраструктури.	Становлення стійкого креативного сектору.
Державна політика	Врегулювання оптимального співвідношення культурних та економічних цінностей.	Розвиток інфраструктури на національному рівні. Розбудова внутрішнього ринку.	Формування міжнародного ринку культурних товарів та послуг.

турним споживанням та виробництвом у світовій економіці. Друга велика проблема, яка постає, – це проблема роботи та зайнятості в креативній економіці. Багато робочих місць є ненадійними та характеризуються низьким рівнем оплати. Досить часто спостерігається класова, статевая, вікова або расова дискримінація.

Співвідношення формального та неформального, прибуткового та неприбуткового, культурного та економічного – це основні суперечності, які виникають та вимагають узгодження в межах креативного сектору. Власне, креативна економіка відіграє роль чутливого індикатора ризиків для решти економіки. Разом з потужними можливостями цей сектор має суттєві фактори потенційного ризику, притаманні суто економічній діяльності у сфері культури.

1) Високі ризики у сфері економіки культури, які зумовлені непередбачуваністю поведінки споживачів. Одночасно це є сферою надприбутків. Культурні індустрії можуть демонструвати високу рентабельність, незважаючи на високі ризики. Складності з передбаченням смаків доповнюється непередбачуваністю мотивів використання культурних товарів [5]. Окрім цього, свобода творчості є обмеженою. Творцям культурного продукту надається контрольована автономія, оскільки продукт має містити творчу складову, поєднану з комерційною доцільністю та вимогами споживчого ринку. Специфіка взаємодії з конкурентами виявляється в поєднанні жорсткої конкуренції під час створення культурного продукту з одночасною кооперацією в процесі інформування споживача щодо наявного продукту.

2) Протиставлення культури ринку та масовому споживанню; культурної цінності економічній.

3) Високі витрати на виробництво (постійні) та низькі витрати на відтворення (змінні). Гострою є проблема співвідношення витрат на виробництво прототипу або першого примірника та витрат на його відтворення, тиражування або трансляцію. Зокрема, для телебачення або кіноіндустрії характерні високі витрати на створення аудіовізуального форматного продукту за відносно низьких витрат на трансляцію або демонстрацію. Це зумовлює орієнтацію культурних індустрій на максимізацію аудиторії.

4) Сектором пропонуються напівсупільні блага. Методи промислового відтворення готового культурного продукту досить дешеві та доступні. Це є одним з вагомих факторів розквіту ринку піратської продукції. Більшість уречевлених культурних продуктів не зникає після споживання. Їх споживання одним індивідом не позбавляє можливості споживання іншими. Отже, культурні продукти мають характеристики одночасно індивідуальних та суспільних благ. Подібний спосіб споживання зумовлює необхідність розвитку специфічних прав власності, а саме інтелектуального права власності.

З метою мінімізації зазначених ризиків використовуються такі механізми.

1) Непередбачуваність смаків споживачів компенсується за рахунок побудови репертуару (широкого асортименту) як механізм максимізації аудиторії та надвиробництва. Запровадження форматів як спосіб мінімізації ризиків через використання жанрів та серійності.

2) Забезпечення потреб в рекламі зумовлює мультисекторальну, або мультимедійну, інтеграцію. Відбуваються концентрація, інтеграція та кооперація публічності. Це дає змогу мінімізувати конкуренцію в рамках однієї з підіндустрій. Кооперація та проектна організація забезпечують залучення незалежних фахівців для реалізації та промоції культурного продукту.

3) Проблеми, зумовлені виробництвом напівсупільних благ, вирішуються через створення штучного дефіциту. Це можливе за умови вертикальної інтеграції та встановлення контролю над дистрибуторами та каналами розподілу. Основним інструментом створення штучного дефіциту є авторське право як запобіжний механізм вільного копіювання та поширення нелегальних копій, а також обмеження доступу до технічних засобів копіювання.

4) Збільшення свободи творця може компенсуватися контролем за дистрибуцією та маркетингом. Поряд зі свободою творчості існує поняття економічної та організаційної доцільності. Управління творчістю створює ризики неповного або нераціонального використання креативного потенціалу або надмірного форматування та стандартизації, що може призвести до падіння попиту та втрати аудиторії. Таким чином, контроль з творчого процесу переноситься на відтворення, дистрибуцію та маркетинг.

Мультисекторальність та системність економіки культури передбачають складну та системну державну політику щодо регулювання господарської діяльності у сфері культури. З огляду на те, що Україна переживає період інтенсифікації трансформаційних процесів, доцільно визначити напрями реалізації першочергових реформ в контексті розбудови креативного сектору (рис. 2).

Економіка культури ґрунтується на єдності базових сфер, а саме економіки, культури та технологій. Стратегічним завданням є запровадження державної стратегії культурного розвитку, яка має бути спрямована на розбудову внутрішнього інформаційно-культурного простору та національної ідеології. З метою утвердження культури як сфери економічної діяльності доцільно ввести на законодавчому рівні категорії «культурні індустрії», «культурний продукт», «національні культурні індустрії» та «національний культурний продукт». Останні вимагають запровадження критеріїв визначення приналежності до категорії «національне». Культурний продукт є об'єктом авторського права та результатом діяльності у сфері культурних індустрій. Таким чином, посилюється зв'язок між ринком об'єктів авторського права та національною економічною

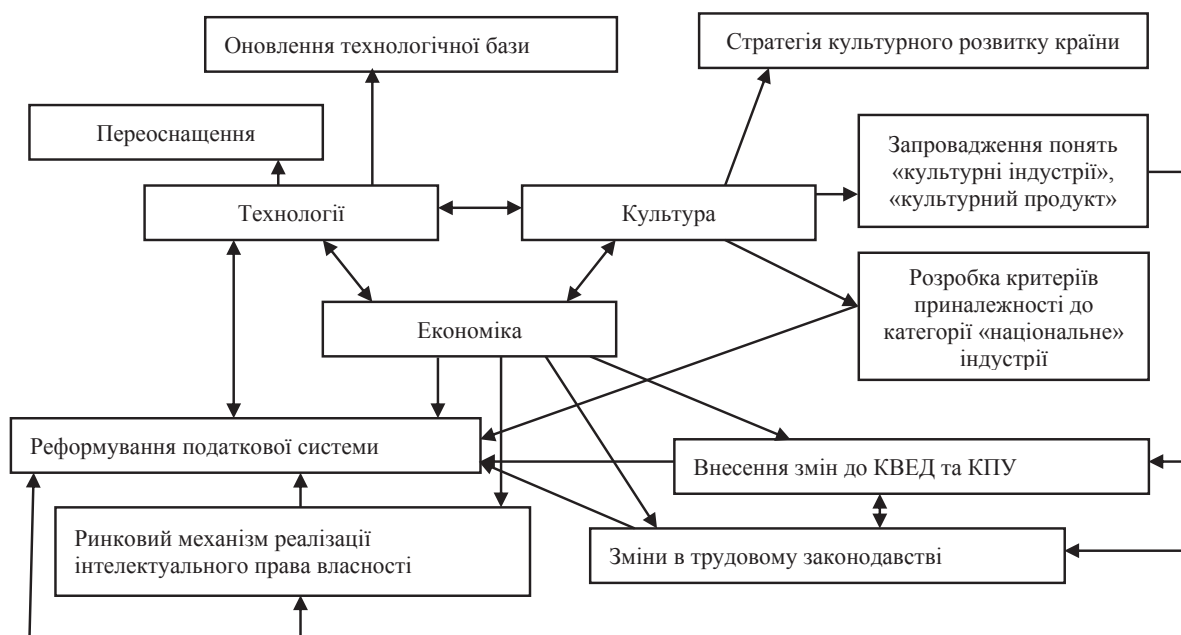

Рис. 2. Напрями реалізації державної політики в контексті становлення економіки культури

системою. Через систему оподаткування мають бути створені умови детінізації та легалізації творчої діяльності. Запровадження культурних індустрій як нової сфери господарювання зумовить внесення змін до переліку видів економічної діяльності та, відповідно, переліку професій. Цей сектор вимагає специфічного підходу до оформлення трудових відносин, тому реформування трудового законодавства дасть поштовх розвитку означеного сектору.

Висновки. Сектор культури розвивається на межі різних сфер людської діяльності, а вироблений культурний продукт має синергетичний характер. Проте не залишається жодних сумнівів в тому, що економіка культури має значний потенціал для розвитку та зростання, може виступати інструментом ревіталізації та стати одним з факторів розвитку економічної системи України.

Культурно-інноваційний розвиток країни неможливий за відсутності структурованого середовища, нормативно-правового базису, розгалуженої інфраструктури та кваліфікованих кадрів. Забезпечення дієвого ринкового механізму комерціалізації об'єктів авторського права є однією з основних передумов переходу до постіндустріального суспільства. Першочергове завдання, яке стоїть перед державою сьогодні, полягає у забезпеченні дієвої нормативно-правової системи та інфраструктури.

Системна та стратегічно вивірена державна політика регулювання економічної діяльності у сфері культури в перспективі створить передумови розвитку креативної економіки шляхом забезпечення розвинутої інфраструктури та дієвих механізмів прозорого функціонування для вітчизняних підприємств.

Список літератури:

1. Тросби Д. Экономика и культура / пер. с англ. И. Кушнareвой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: Изд. дом «Высшей школы экономики», 2013. 256 с.
2. Хезмондалш Д. Культурные индустрии / пер.с англ. И. Кушнareвой; под. науч. ред. А. Михалевой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: Изд. дом «Высшей школы экономики», 2014. 456 с.
3. Benjamin W. Illuminations: Essays and Reflections. Trans. Harry Zohn. London: Fontana, 1970. 288 p.
4. Creative Economy Report 2013, Special Edition / UNCTAD and the UNDP Special Unit for South-South Cooperation.
5. Garnham N. Capitalism and Communication: Global Culture and the Economics of Information. London: Sage, 1990. 216 p.
6. Gilroy P. The Empire Strikes Back: Race and Racism in 1970s Britain. London: Routledge, 1992. 219 p.
7. Hall S., Jefferson T. eds. Resistance through Rituals: Youth Sub Cultures in Post-War Britain. London: Hutchinson in association with the Centre for Contemporary Cultural Studies, University of Birmingham, 1976. 288 p.
8. Peterson R. Five Constraints on the Production of Culture: Law, Technology, Market, Organizational Structure and Occupational Careers. Journal of Popular Culture. 1982. № 16 (2). P. 143–153.
9. Ryan B. Making Capital from Culture: the corporate form of capitalist cultural production, Berlin and New York: Walter de Gruyter, 1992.
10. Williams R. The Politics of Modernism: Against the New Conformists (Radical Thinkers). 1989.